

۲۵۷ ۴ ۷۸۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

برنامه ریزی

مفاهیم، نظریه‌ها و مدل‌ها
به همراه
تجربه‌های کشورهای منتخب

تالیف:

دکتر فرهاد دژپسند

دانشیار اقتصاد دانشگاه شهید بهشتی

دکتر میثم امیری

عضو هیات علمی دانشگاه علامه طباطبائی

زمستان ۱۴۰۳

عنوان و پدیدآور برنامه‌ریزی، مفاهیم، نظریه‌ها و مدل‌ها، به همراه تجربه‌های کشورهای منتخب/تألیف: فرهاد دژپسند - میثم امیری

مشخصات ظاہری ۴۷۰ ص.

موضوع برنامه ریزی -- Planning

Planning -- History

شناسه افزوده امیری، میثم، ۱۳۶۰، مولف.

رده‌بندی دیویی ۳۲۰/۶

77907120, 77907-21

وب سایت <https://www.modiranketab.ir> پیج اینستاگرام @modiranketab -

قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان

در صورت عدم دسترسی به کتابها، از طریق تماس با ۰۹۱۲۳۳۳۴۲۲۹ کتابها به تمام نقاط ایران ارسال می شود.

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

برنامه‌ریزی حرفه‌ای، در مقیاس کلان و ملی برای اولین بار در کشور شوروی، بعد انقلاب ۱۹۲۷ میلادی و تشکیل دولت مارکسیستی - لیننیستی کلید خورد، نه اینکه قبل از آن، برنامه‌ریزی وجود نداشت بلکه در نوع کلان - ملی، و به عنوان یک راهبردی مدیریتی کشور از آن زمان آغاز شد. پس از آن در سایر کشورها مورد توجه قرار گرفت.

شاید بشود گفت ایران اولین کشور در حال توسعه‌ای بود، که در سال ۱۳۱۶ هجری شمسی (۱۹۳۷ میلادی)، بدون پذیرش ایدئولوژی مارکسیستی، برنامه‌ریزی اقتصادی ملی را آغاز کرد، چنانچه از کشورهای مانند هندوستان ۱۹۵۱، چین ۱۹۵۳، مالزی ۱۹۵۶، کره جنوبی ۱۹۶۲، پیشی گرفت.^۱ از آن زمان تا کنون بالغ بر هشتاد سال گذشت، در این بازه بلند مدت، ضمن طی افت و خیزهای فراوان، چندین برنامه تدوین و تعداد زیادی از آنها اجرایی شد. دوره مذکور مثلث بود از تحولات گوناگون در عرصه روش‌های برنامه‌ریزی، مقیاس برنامه‌ها از نظر سطح پوشش و نوع فراگیری برنامه‌ها (جامع و غیر آن) و کاربرد مدل‌های کمی و موارد مشابه آن.

طی دوره‌های اخیر، و با مشاهده عملکرد برنامه‌ریزی در کشور، سوالاتی شکل گرفت، این سوالات چنین است:

- آیا هنوز کشور به برنامه‌ریزی کلان و ملی نیاز دارد؟

- اگر برنامه‌ریزی همچنان ضروری است، در مقیاس ملی باشد بهتر است یا در مقیاس سازمانی؟

- آیا ممکن است نظامی را طراحی کرد که همزمان مقیاس ملی و سازمانی را با هم و در طول هم اجرایی کرد؟

- آیا برنامه‌ها اجباری باشد بهتر است یا ارشادی؟

- آیا برنامه‌ها جامع باشد بهتر است هسته‌ای؟

- کاربرد مدل‌های ریاضی تا چه اندازه‌ای توصیه می‌شود و چه مدل‌های کارا تر است؟

- تجربه‌های کشورهای دیگر در زمینه برنامه‌ریزی چگونه بود؟

و از این نوع سوال‌ها

پاسخ به این سوال‌ها صرفاً با بررسی عملکرد برنامه‌ها در ایران حاصل نمی‌شود، بلکه لازم است مبانی برنامه‌ریزی مرور و تجربه‌های کشورهای صاحب تجربه در این زمینه نیز مورد ارزیابی قرارگیرد، بدین رو لازم بود همراه با کتابی که اخیراً در زمینه "برنامه‌ریزی در ایران، موفقیت‌ها و شکست‌ها، منتشر شده است^۱، مبانی علمی برنامه‌ریزی و تجربه‌های کشورهای منتخب هم مورد بررسی قرار گیرد، بدین رو کتابی که پیش روی شما است، برای تامین چنین خواسته‌یی تالیف شده است.

این کتاب که در مقام تبیین مبانی علمی برنامه‌ریزی (مفاهیم، تئوری‌ها، و مدل‌ها) و بررسی تجربه‌های برخی از کشورها می‌باشد، شامل چهار بخش مجزا است، در بخش اول چستی برنامه‌ریزی، ضرورت‌ها و انواع برنامه‌ها و برنامه‌ریزی در مکاتب مختلف، علت‌ها و دلایل تفاوت‌ها دیدگاه‌ها در مورد مرحله‌های برنامه‌ریزی مورد بررسی قرارگرفت. هدف اصلی این بخش آشنایی با مفاهیم پایه برنامه‌ریزی است، به ویژه برای علاقه‌مندی که در مرحله‌های آغازین فراگیری دانش برنامه‌ریزی هستند.

در بخش دوم سعی شده است ضرورت برنامه‌ریزی با مدل، و انواع مدل‌های برنامه‌ریزی شامل؛ تحلیل داده- ستانده، ماتریس‌های حسابداری اجتماعی، برنامه‌ریزی ریاضی (برنامه‌ریزی بهینه کلان - اقتصادی)، تحلیل هزینه- فایده، مدل‌های اقتصادسنجی، مدل تعادل عمومی قابل محاسبه CGE، مدل‌های تعادل عمومی پویای تصادفی (DSGE)، برنامه‌ریزی بر پایه سناریو یا سناریو نگاری، مدل‌های عامل بنیان، مدل‌های چندسطحی رفتاری، مدل‌های پویا سیستم: (SD) و روش‌های نوین دیگر مورد بررسی قرارگیرد.

در این بخش، با توجه جنبه آموزشی و کاربردی کتاب سعی شده است با توجه به تحول مدل‌های برنامه‌ریزی، جدیدترین مدل‌ها معرفی شود. تا متناسب با شرایط و زمینه‌های کاربرد، امکان انتخاب متناسب‌ترین آن‌ها فراهم باشد.

در بخش سوم مدل‌های برنامه‌ریزی سازمانی مورد بررسی قرارگرفته است، با توجه اقبال گسترده برنامه‌ریزی راهبردی در بنگاه‌های اقتصادی و دستگاه‌های اجرایی، و شیوع بودجه‌ریزی مبتنی بر عملکرد در دستگاه‌های اجرایی، و همچنین تاکید بند پ ماده ۶ قانون برنامه هفتم، بر استقرار تدریجی نظام بودجه ریزی مبتنی بر عملکرد در دستگاه‌های اجرایی ارائه دهنده خدمت و محصول تا پایان سال سوم برنامه (که لازمه آن وجود برنامه

عملیاتی است)، و تاکید تدوین برنامه عملیاتی در بند ب ماده ۷۰ قانون برنامه هفتم، تدوین برنامه‌های سالیانه و برنامه‌ریزی عملیاتی بیش از پیش مورد توجه قرار می‌گیرد بدین رو، تبیین چگونگی تدوین برنامه‌های عملیاتی از ضرورت بالایی برخوردار است به همین دلیل در این بخش این موضوع مهم مورد توجه ویژه قرار گرفته است. یکی از مشکلات ساختاری و غیر ارادی که در کشور وجود دارد، بحران‌خیز بودن کشور در زمینه‌هایی مانند سیل و زلزله است، اگرچه برای پیشگیری از بروز این بحران‌ها باید چاره‌اندیشی اساسی و بنیادی صورت گیرد، ولی به موازات آن باید آمادگی لازم برای مواجهه سریع با این نوع بحران‌ها، که در کشور زیاد است، ایجاد شود. به همین دلیل در این بخش مبحث برنامه‌ریزی اضطراری موردتوجه ویژه قرار گرفت.

در بخش چهارم کتاب، به بررسی تجربه‌های چهارکشور هند، ترکیه، مالزی و چین در زمینه برنامه‌ریزی اقدام شد، سعی شد، کشورهایی انتخاب شوند که امکان بهره‌برداری از تجربه‌های آنان برای کشور ایران بیشتر باشد، حتی کشور چین که یک کشور کاملاً مارکسیست - مائوئیستی است، از نظرانتقال از اقتصاد سوسیالیستی به سیوسیالیسم بازار، و اجرای تدریجی سیاست‌های تعدیل ساختاری، همچنین تحولات سریع آن کشور در دستیابی به فن‌آوری‌های جدید، می‌تواند منبع مناسبی برای انتقال تجربه باشد.

نکته مهمی که در این تالیف کتاب مورد نظر بود، محدود نشدن مطالب کتاب به حوزه برنامه‌ریزی اقتصادی است، یعنی سعی شده است علاوه بر مباحث جامع برنامه‌ریزی اقتصادی و مدل‌های مربوط و افزایش دامنه شمول آن مانند؛ برنامه‌ریزی بر پایه سناریو یا سناریونگاری، مدل‌های عامل بنیان، مدل‌های چندسطحی رفتاری، مدل‌های پویا سیستم: (SD) و روش‌های نوین دیگر، که کمتر این موارد اخیردر کتب تالیفی موجود در زمینه برنامه‌ریزی اقتصادی مورد توجه بوده است، نیز توجه شود، به برنامه‌ریزی سازمانی مانند برنامه‌ریزی راهبردی، برنامه‌ریزی عملیاتی، برنامه‌ریزی مالی و... نیز پرداخته شود تا برای جمیع متخصصین حوزه‌های اقتصاد و مدیریت کاربرد داشته باشد، به عبارت دیگر سعی شده است، هم برای تامین نیازهای دروس دانشگاهی (به ویژه برای دانشجویان اقتصاد و مدیریت)، و هم برای تامین نیازهای فعالان عرصه برنامه‌ریزی حوزه‌های کلان، سازمانی و بنگاهی، پوشش لازم را ایجاد کند.

ضروری است از همکاری‌های سرکار خانم ندا علم‌الهدی در زمینه تنظیم نهایی کتاب و زحمات جناب آقای هادی دریایی در نهایی‌سازی بخش چهارم (تجربه‌های کشورهای منتخب) تشکر ویژه به عمل آید.

فرهاد دژپسند

دانشیار دانشگاه شهید بهشتی

میثم امیری

عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

اسفند ماه ۱۴۰۳

www.ketab.ir

بخش اول: چيستی برنامه‌ريزی، ضرورت‌ها و انواع برنامه‌ها

فصل اول: تعريف برنامه‌ريزی، ویژگیها و مراحل آن

مقدمه	۱۳
۱-۱. تعريف و مفهوم برنامه‌ريزی	۱۴
۱-۱. ضرورت برنامه‌ريزی	۱۵
۲-۱. اهمیت، ضرورت و فوائد برنامه‌ريزی در دیدگاه امام علی (ع)	۱۸
۳-۱. ویژگی‌های برنامه‌ريزی	۲۵
۴-۱. مراحل برنامه‌ريزی	۳۱

فصل دوم: انواع سیستم‌های برنامه‌ريزی و تحولات آن

مقدمه	۳۷
۱-۲. سیستم‌های برنامه‌ريزی	۳۷
۲-۲. سطوح و انواع برنامه‌ريزی	۴۳
۳-۲. انواع دیگر برنامه‌ريزی	۵۰
۲-۳-۱. تحولات برنامه‌ريزی کلان	۵۴
۲-۴. برنامه‌ريزی از دیدگاه‌های مختلف	۵۷
۲-۵. دلایل عدم موفقیت‌های استفاده از برنامه‌ريزی (به ویژه در کشورهای در حال توسعه)	۶۷
۲-۶. علل و دلایل تفاوت‌های دیدگاه‌ها در مودر مراحل برنامه‌ريزی	۶۹

بخش دوم: مدل‌های برنامه‌ريزی اقتصادی

فصل سوم: مدل‌های برنامه‌ريزی

مقدمه	۷۳
۳-۱. ضرورت برنامه‌ريزی با مدل (برنامه‌ريزی با مدل یا بدون مدل؟ برخورد با روش‌های سنتی)	۷۵
۳-۲. تاریخچه به کارگیری مدل‌های برنامه‌ريزی در کشورهای مختلف	۷۹
۳-۳. ماهیت نظام‌های اقتصادی، انواع مدل‌های برنامه‌ريزی و روابط آن	۹۳

فصل چهارم: مدل‌های برنامه‌ريزی تحلیل داده-ستانده

مقدمه	۹۷
۴-۱. تحلیل داده-ستانده	۹۷
۴-۲. الگوی پویای داده-ستانده	۱۰۱
۴-۳. بهینه‌یابی داده-ستانده	۱۰۴
۴-۴. ماتریس‌های حسابداری اجتماعی	۱۰۵

فصل پنجم: مدل های برنامه ریزی ریاضی

- مقدمه ۱۱۱
- ۵- ۱. برنامه ریزی ریاضی (برنامه ریزی بهینه کلان - اقتصادی) ۱۱۱
- ۵- ۲. تحلیل هزینه- فایده ۱۱۳

فصل ششم: مدل های برنامه ریزی اقتصادسنجی

- مقدمه ۱۲۳
- ۶- ۱. مدل های اقتصادسنجی ۱۲۳
- ۶- ۲. انواع مدل کلان سنجی ۱۲۵
- ۶- ۳. نکات حائز اهمیت در طراحی مدل کلان سنجی ۱۳۲
- ۶- ۴. مدل تعادل عمومی قابل محاسبه CGE ۱۳۶
- ۶- ۵. مدل های تعادل عمومی پویای تصادفی (DSGE) ۱۴۸
- ۷ فصل هفتم: مدل های برنامه ریزی سناریومحور و مبتنی بر عامل ۱۵۳
- ۷- ۱. برنامه ریزی بر پایه سناریو یا سناریو نگاری ۱۵۳
- ۷- ۲. انواع سناریوها ۱۶۳
- ۷- ۳. مدل های عامل بنیان ۱۷۶
- ۷- ۴. مزایا و محدودیتهای مدل های عامل بنیان ۱۷۸
- ۸ فصل هشتم: مدل های برنامه ریزی نوین ۱۸۳
- ۸- ۱. مدل های چندسطحی رفتاری ۱۸۳
- ۸- ۲. مدل های پویا سیستم (SD) ۱۸۷
- ۸- ۳. روش های نوین دیگر ۱۹۳

فصل نهم: جمع بندی

بخش سوم: برنامه ریزی سازمانی

- مقدمه ۲۰۷

فصل دهم: برنامه ریزی راهبردی

- ۱۰- ۱. تعریف برنامه ریزی راهبردی ۲۰۹
- ۱۰- ۲. برنامه راهبردی و برنامه بلندمدت ۲۱۷
- ۱۰- ۳. برنامه ریزی راهبردی در بنگاه های دولتی و بنگاه های غیرانتفاعی و انتفاعی ۲۱۸
- ۱۰- ۴. فرآیند برنامه ریزی راهبردی ۲۲۰
- ۱۰- ۵. کاربردهای برنامه ریزی راهبردی ۲۳۸
- ۱۰- ۶. پیش بینی در برنامه راهبردی ۲۳۸

۲۴۰ ۱۰-۷. جمع‌بندی

فصل یازدهم: برنامه‌ریزی عملیاتی

۲۴۳ مقدمه

۲۴۴ ۱-۱۱. تعریف برنامه‌ریزی عملیاتی

۲۴۶ ۲-۱۱. مراحل برنامه‌ریزی عملیاتی

۲۶۲ ۱-۲-۱۱. جمع‌بندی

۲۶۵ ۱۲ فصل دوازدهم: برنامه‌ریزی تاکتیکی

۲۶۵ ۱-۱۲. تعریف برنامه‌ریزی تاکتیکی

۲۷۰ ۲-۱۲. فرآیند برنامه‌ریزی تاکتیکی

۲۸۱ ۳-۱۲. جمع‌بندی

۲۸۵ ۱۳ فصل سیزدهم: برنامه‌ریزی اضطراری

۲۸۵ ۱-۱۳. تعریف برنامه‌ریزی اضطراری

۲۸۶ ۲-۱۳. فرآیند برنامه‌ریزی اضطراری

۲۹۷ ۳-۱۳. جمع‌بندی

فصل چهاردهم: برنامه‌ریزی مالی

۲۹۹ ۱-۱۴. برنامه‌ریزی مالی

۳۰۱ ۲-۱۴. فرآیند برنامه‌ریزی مالی

بخش چهارم: تجربه برنامه‌ریزی توسعه در کشورهای منتخب

فصل پانزدهم: تجربه برنامه‌ریزی در کشور هند

۳۱۳ ۱-۱۵. برنامه‌ریزی در هند

۳۱۷ ۲-۱۵. نقش برنامه‌ریزی در اقتصاد هندوستان

۳۱۷ ۱-۱۵-۲. برنامه‌های کوتاه مدت (سالانه)

۳۱۷ ۲-۱۵-۲. برنامه‌های میان مدت (پنج‌ساله)

۳۱۹ ۳-۱۵-۲. هدف‌های اصلی برنامه

۳۲۰ ۴-۱۵-۲. برنامه‌های بلندمدت و چشم‌انداز

۳۲۱ ۳-۱۵. تمرکز و عدم تمرکز در برنامه‌ریزی

۳۲۱ ۴-۱۵. نهادهای مرتبط با برنامه‌ریزی در هندوستان

۳۲۲ ۱-۱۵-۴. کمیسیون برنامه‌ریزی هند

۳۲۵ ۲-۱۵-۴. شورای توسعه ملی (NDC)

۳۲۶ ۳-۱۵-۴. پارلمان هند

۱۵-۵. فرآیند و چگونگی برنامه‌ریزی ۳۲۶

۱۵-۶. مروری بر برنامه‌های توسعه هندوستان ۳۲۸

۱۵-۶-۱. چشم‌انداز "هند توسعه‌یافته ۲۰۴۷" ۳۴۴

۱۵-۷. نتیجه‌گیری و آموزه‌های برگرفته از نظام برنامه‌ریزی هندوستان ۳۵۲

فصل شانزدهم: تجربه برنامه‌ریزی در کشور فرانسه

۱۶-۱. برنامه‌ریزی در فرانسه ۳۵۹

۱۶-۲. ساختار و نهادهای برنامه‌ریزی در فرانسه ۳۶۲

۱۶-۲-۱. شورای اقتصادی و اجتماعی ۳۶۲

۱۶-۳. سازمان برنامه‌ریزی ۳۶۳

۱۶-۳-۱. مرکز تحلیل‌های راهبردی (استراتژیک) ۳۶۳

۱۶-۳-۲. موسسات و مراکز پژوهشی ۳۶۴

۱۶-۴. فرایند و چگونگی تهیه و تنظیم برنامه در فرانسه ۳۶۷

۱۶-۵. مطالعات بلندمدت و برنامه‌ریزی میان‌مدت ۳۷۱

۱۶-۵-۱. مطالعات بلندمدت بخشی ۳۷۳

۱۶-۵-۲. مطالعات بلندمدت افقی ۳۷۳

۱۶-۵-۳. مطالعات بلندمدت تلفیقی ۳۷۳

۱۶-۶. مروری بر برنامه‌های اجرا شده در فرانسه ۳۷۴

۱۶-۷. برنامه توسعه به سبک فرانسوی در دوران جمهوری غیرمتمرکز ۳۸۸

۱۶-۸. برنامه فرانسه ۲۰۳۰ ۳۹۲

۱۶-۹. نتیجه‌گیری و آموزه‌های برگرفته از نظام برنامه‌ریزی فرانسه ۳۹۴

فصل هفدهم: تجربه برنامه‌ریزی در کشور مالزی

۱۷-۱. برنامه‌ریزی در مالزی ۳۹۹

۱۷-۲. ساختار و نهادهای نظام برنامه‌ریزی در مالزی ۳۹۹

۱۷-۲-۱. واحد برنامه‌ریزی اقتصادی (EPU) ۴۰۱

۱۷-۳. افق برنامه‌ها ۴۰۳

۱۷-۴. فرایند و چگونگی برنامه‌ریزی در مالزی ۴۰۳

۱۷-۴-۱. چگونگی تعیین هدف‌های و برنامه‌ریزی در مالزی ۴۰۴

۱۷-۴-۲. نظام حاکم بر برنامه‌ریزی توسعه ۴۰۵

۱۷-۴-۳. تعیین سقف هزینه برنامه‌های توسعه پنج‌ساله ۴۰۷

۱۷-۴-۴. عوامل کلیدی در برنامه‌های توسعه ۴۰۸

- ۱۷-۴-۵. هدف‌های فرآیند تصویب پروژه‌ها ————— ۴۰۸
- ۱۷-۴-۶. فرآیند تصویب پروژه‌ها برای برنامه‌های پنج‌ساله توسعه - ساز و کار عملیاتی آنها ————— ۴۰۹
- ۱۷-۴-۷. عملیاتی کردن برنامه توسعه پنج‌ساله ————— ۴۱۰
- ۱۷-۴-۸. راهبردها و سیاست‌های اصلی توسعه ————— ۴۱۱
- ۱۷-۵. برنامه‌ریزی بلند مدت و چشم انداز مالزی ————— ۴۱۱
- ۱۷-۵-۱. فرصت اصلاح ————— ۴۱۲
- ۱۷-۵-۲. سند چشم‌انداز توسعه مالزی ————— ۴۱۳
- ۱۷-۶. مروری بر برنامه های پنج‌ساله توسعه مالزی ————— ۴۱۴
- ۱۷-۷. نتیجه گیری و آموزه‌های تجربه برنامه‌ریزی مالزی ————— ۴۲۰

فصل هجدهم: تجربه برنامه‌ریزی در کشور چین

- ۱۸-۱. برنامه‌ریزی در چین ————— ۴۲۳
- ۱۸-۲. ساختار و نهادهای برنامه‌ریزی در چین ————— ۴۲۳
- ۱۸-۳. فرآیند برنامه‌ریزی در چین ————— ۴۲۴
- ۱۸-۴. مروری بر برنامه‌های اجرا شده در چین ————— ۴۲۵
- ۱۸-۵. اصلاحات اقتصادی در چین ————— ۴۴۳
- ۱۸-۵-۱. سیاست‌ها و برنامه‌های اصلاح اقتصادی ————— ۴۴۳
- ۱۸-۵-۲. تحول از اقتصاد سوسیالیستی به اقتصاد مبتنی بر بازار ————— ۴۴۵
- ۱۸-۵-۳. توسعه اقتصادی ————— ۴۴۸
- ۱۸-۶. آموزه‌های تحولات و اصلاحات اقتصادی چین ————— ۴۵۴

منابع و مآخذ